

A holisztikus színházra ma nagyobb szükség van, mint bármikor

Sánta Sára interjúja Domokos Johannával és Frank M. Raddatzcal¹

Ez az interjú a 10. budapesti színházi olimpia „Antropocén Színháza” című workshopján megvitatott kulcstémákat járja körül. Sánta Sára Frank Raddatzcal és Domokos Johannával beszélget, rávilágít a konferencia megszervezésének céljára és az antropocén korszaknak a világot és a színház szféráját érintő mélyreható vonatkozásaira. Az antropocén korszakunk, mely az emberi tevékenységből eredő globális ökológiai fenyegetéseket mutatja fel, kihívást jelent a hagyományos színházi narratívák számára, és megköveteli az elmozdulást az emberiség saját bolygójával való kapcsolatának holisztikusabb megközelítése felé. Az interjú a színház potenciális oktató szerepét hangsúlyozza a környezettudatosság előmozdításában és az egyének érzékennyé tételében. A megkérdezettek hangsúlyozzák a multidiszciplináris megközelítés

¹ A jelen közlés a szinhaz.org-on megjelent interjú bővített változata. <https://szinhaz.org/2023/09/a-holisztikus-szinhazra-ma-nagyobb-szuksege-van-mint-barmikor-interju-domokos-johannaval-es-frank-raddatzcal/> Megtekintve 2023. augusztus 7-én.

szükségességét, amely nemcsak színházi tudósokat és művészeket, hanem tudósokat, jogászokat és írókat is bevon az antropocén okozta egzisztenciális válság kezelésébe. Az interjúból származó betekintések rávilágítanak az ökológiai egyensúly fenntartása iránti kollektív felelősségre. Az interjú kiemeli a színházban rejlő transzformációs potenciált. A konferencia során bemutatott sokszínű perspektívák összevonása egy olyan kiáltvány megalkotásához vezetett, amely a színházat a Földdel való harmonikus jövő elgondolásának és alakításának platformjaként képzeli el. Az interjú a színház jövőbeli szerepéről szóló elmélkedésekkel zárul, hangsúlyozva mélyen gyökerező kapcsolatát a bolygóval és egy megújult, holisztikus színház lehetőségét, amely a hagyományos normákon túlmenően kezeli a társadalmi és környezeti kihívásokat.

Mi volt a céljuk a konferencia megszervezésével?

■ **Frank M. Raddatz:** Az elmúlt tízezer évben valamennyi fejlett civilizáció a holocénben, egy hosszan tartó meleg időszakban jött létre. Ez a korszak egyre csak pusztul az emberi tevékenységek Földre gyakorolt hatása miatt, ezért nevezzük antropocénnek, a görög *anthropos* (ember) szóból. Az ehhez kapcsolódó globális ökológiai veszélyek új problémát jelentenek a világ és így a színház számára is. Ez olyan összetett kérdéseket hoz magával, amelyek túlmutatnak azon a hagyományos terepen, ahol az emberek interakcióba lépnek egymással, például egy Shakespeare-drámában. Sőt, a Földet mint élőhelyet foglalja magába. Ha kivágjuk az Amazonas esőerdőit, akkor annak következményeit Kanadában és Közép-Európában is viselni fogjuk.

Tehát sok kérdést fel kell tennünk magunknak: érzékenyíthet-e a színház arra a tényre, hogy a minket körülvevő természet már nem egy stabil pont, hanem mozgásnak indult, és ez hatalmas következményekkel jár ránk nézve? Egyáltalán megérthetjük-e ezt a fejlődést, vagy ugyanabban a helyzetben talál-

juk magunkat, mint Ödipusz király, aki ugyan megfejtette a szfinx rejtvényét, de rá kellett jönnie, hogy ő maga okozta a problémát? Hogy jeleníthető meg a színpadon a klímaváltozás pestise, ez az egzisztenciális fejlődés, amelyet mi magunk váltottunk ki és folyamatosan tápláljuk is? Emellett pedig hirtelen a mitikus Atlasz helyében érezhetjük magunkat, akit megakadályozza az ég összeomlását. Nekünk, embereknek kell viselni a felelősséget azért, hogy ez a kényes ökológiai egyensúly ne boruljon fel: Prométheusz átváltozása is remek színházi anyag ebből a szempontból.

■ **Domokos Johanna:** A színház nagyon érzékeny közeg, benne egyre inkább kifejezésre jutnak nemcsak az ember pszichikai és társadalmi, hanem környezeti és spirituális kihívásai. Az *Antropocén Színháza. Nyitány* című konferenciánk szervezésével az ökotudatos színházi kísérletek, a színházon belüli és hozzá csatolt környezettudatos tevékenységek, valamint az ökokritikai színház-tudományi reflexió került középpontba. Jelentős lépésnek tartom, hogy Frank Raddatz majdnem egy évtizedes kezdeményezése² a 10. Színházi Olimpia keretén belül lehetőséget kapott arra, hogy egy egésznapos esemény során jogász, antropológus, szabadbölcész és színházesztéta kutatók, színházcsinálók, társművészek és a közönség tagjai elbeszélgessenek az elméleti és gyakorlati lehetőségekről.

Sokféle megközelítést, figyelemfelhívást hallhatunk arról, hogy a Föld ökológiai katasztrófa felé sodródik, viszont egyértelmű, hogy egyéni szinten is sokat tehetünk a helyzet javításáért vagy legalábbis stabilizálásáért. Hogy látják, lehet a színháznak edukációs szerepe is ebben is? Ha igen, milyen formában?

■ **F. M. R.:** Azt gondolom, hogy az egyén felelőssége nagyon csekély. Az igazán hatékony megoldás az lenne, hogy klímasemlegessé tesszük a hajózást és leállítjuk a szénkitermelést. Ezek a társadalmi szinten meghozott döntések viszont igen fájdalmasak lehetnek az egyénnek: csökken a dízelautóm ára vagy korszerű fűtési rendszerbe kell beruháznom. Talán nem is az a legfontosabb, hogy megtanítsuk az összefüggéseket, inkább az, hogy az érzékenységet fejlesszük a Föld, mint élőhelyünk iránt. A színház a történelemben mindig fon-

² Theater des Antropozän. <https://xn--theater-des-anthropozn-15b.de/en/home/> Megtekintve 2023. július 7-én.

tos szerepet játszott e tekintetben, mivel az egyénre irányul, aki egy közösség – ebben az esetben például a közönség – része. Ez maga a létezés. A színház befolyásolhatja a társadalom hozzáállását, mert a természethez való viszonyunkat a kultúrtörténet határozza meg. Ezért mondja Bruno Latour: „A természet kultúra!” A fontos kérdés az, hogy tud a színház hozzájárulni egy olyan kultúra kialakításához, amely tudja, hogy összhangban van az ökológiai jellemzőkkel, és – akár tudatosan vagy tudatlanul – nem ellenük dolgozik?

■ **D. J.:** Mára már látjuk, hogy nemcsak sok apró változtatásnak kell történnie, hanem egy lényegi átváltozásról (l. németül a *Veränderung* és a *Verwandlung* szavak közötti különbség). A kihívás óriási, túlmutat az egyénen, bár a változást magunkban kell elkezdeni. Az emberiségnek egységben – harmonizálva külső és belső világát – kell lennie és cselekednie önmagával és környezetével, kozmoszával. A színház kimondottan alkalmas arra, hogy átélhetővé tegye, hogy ami kint az bent, és ami bent az kint. Amint azt Erika Fischer-Lichte színháztudós is hangsúlyozza, általa „ismét varázsossá válhat a világ”.

Színháztudós, jogász, író és színész is volt többek között az előadók sorában, akiktől sokszínű megközelítéseket hallhattunk a felvetett problémákra. Milyen kritériumok alapján állították össze a meghívottak listáját?

■ **F. M. R.:** Még egy tudománytörténész is előadott! Ez valóban rendkívül szokatlan dolog színházi kontextusban, de az egész ökológiai katasztrófa csak a tudomány és annak technológiai vívmányai miatt jött létre, így azok bevonása nélkül nem éljük túl az antropocén kort. Michel Serres francia filozófus ezt már 1990-ben elemezte *A természeti szerződés* című művében. Jómagam 2019-ben megalapítottam a művészet és tudomány határán lévő Antropocén Színházat, és azóta is szorosan együttműködöm különböző tudományos intézményekkel, hogy színpadra állítsan a talajt, a vizet, az erdőt vagy a természet jogait. A jognak, vagyis annak a kérdésnek, hogy mit szabad tennünk és mit nem a természettel, szintén óriási jelentősége van. Történelmileg a jog mindig változásoknak van kitéve.

De milyen törvényre van szükségünk ahhoz, hogy túléljük az antropocén kort? Egyes országokban a folyóknak és erdőknek már vannak jogaik, sőt, tavaly óta már egy spanyol sólagúnának is van. Ahhoz, hogy ezeket az aktuális kérdéseket kezelje, a színháznak szövegekre van szüksége, éppen ezért ki-

emelten fontos az, hogy írókat is bevonjunk ebbe a folyamatba. De ugyanígy fontos a színészek szerepe is, hiszen nekik kell megszólaltatni ezeket a szövegeket. A színháztudósok beszámoltak arról, hogy milyen lépések történtek már ebben az ügyben a színházakban. Az emberiség ezzel kapcsolatos egzisztenciális válsága az egész kultúránkat érinti. Ha ebből a megvilágításból nézzük, megértjük, hogy miért is kell ezt a mindennapi életünk és oktatásunk részévé is tenni.

■ **D. J.:** Az esemény előadóinak összeállításában arra figyeltünk, hogy összehozzuk a hazai és nemzetközi kutatókat, és nyelvi kihívások nélkül ülünk le egy komoly beszélgetésre. Ehhez remek tolmácsokat kaptunk, akik az előadók és résztvevők nyelvei között pontosan tudtak közvetíteni. Azt is fontosnak tartottunk, hogy olyan kutatókat és színházi embereket hívjunk meg, akik nemcsak beszélnek a problémáról, hanem dolgoznak is a megoldásokon.

Milyen konklúziót lehet levonni az elhangzott előadásokból? Sikerült választ találni a felhívásban feltett kérdésekre?

■ **F. M. R.:** Kulcsfontosságú annak felismerése, hogy nem lineáris folyamatokkal van dolgunk. Meg kell értenünk, hogy arra a kulturális átalakulásra, amit antropocénnek nevezünk, a különböző tartalmi nézőpontok sokasága jellemző, nincs egyetlen ok-okozati összefüggés. Ez babona. Minél hamarabb tekintünk rendszerszinten a minket körülvevő világra, és kezünk el úgy gondolni a bolygónkra, mint olyan összjátékra, amelyet kölcsönhatások kapcsolnak össze és maga is kölcsönhatókat hoz létre, annál nagyobb az esélyünk arra, hogy az ökológiai jelenségeket megnyugtassuk. A Föld története során számos olyan éghajlati körülményt tapasztalt, amelyek nem összeegyeztethetők a Homo Sapiens életkörülményeivel, és végtelen számú olyan fajt, amelyek az éghajlati változások miatt kihaltak.

■ **D. J.:** A háromnapos együtt-gondolkodás összegzéseként – amelyben színházlátogatókra is sor került – az előadóinkkal együtt az alábbi kiáltványt fogalmaztuk meg:

AZ ANTROPOCÉN SZÍNHÁZA A JÖVŐBEN IS SZÍNTERET KÍVÁN NYÚJTANI FÖLD BOLYGÓNKNAK

Az emberek természettel való kapcsolata a kultúrájuktól függ. Az ökológiai veszélyek korában a növények, állatok, folyók, erdők és tájak már nem tekinthetők holt tárgyakká.

A nem emberi szereplőkkel és szükségleteikkel való élő kapcsolat nélkül tönkretesszük élőterünket. Ilyen körülmények között a kultúra feladata, akárcsak a színházé, hogy érzékenységet keltsen bolygónk állapota és folyamatai iránt, hogy szembesítse a társadalmat azzal a kérdéssel: milyen természetet akarunk valójában?³

E felhívásban elindított gondolatokat helyesen szőtte tovább a honos gyümölcsfakultúrát ápoló Szarvas József színművész: „Teremtett világunknak egy ellensége van és az a kultúrát elfogyasztó ember. Érzékenyítéssel már csak a bajt takargatjuk.” Weiner Sennyey Tibor cselekvő művész többször is megemlítette a Kertmagyarország nemes gondolatát, amelyről bővebben például a DRÓT alkotói portálon lehet olvasni.⁴

A konferencián az Önök könyveit is bemutatták: hallhatunk ezekről néhány szót?

■ **F. M. R.:** A könyvbemutató a Domokos Johanna által szerkesztett antológiához kapcsolódik. Jómagam is írtam több esszét a színház és az antropocén kapcsolatáról, és egy kis könyvecskét, amelynek *Az antropocén drámája* kétértelmű címet adtam.

■ **D. J.:** Antropocén reflexió performatív feldolgozásával számos egyetemi óra keretén belül foglalkoztam – például 2012-ben a Bielefeldi Egyetemen egy egésznapos performanszorozat keretében, amely egy szemináriumtól nőtte ki magát. Drámákban és egyéb irodalmi írásokban történő megnyilatkozásokat követi nyomon a *Megfeledkezve a világról magnóliavirágzáskor* című antoló-

³ Az aláírók: Eliana Beaufile, Csáji László Koppány, Domokos Johanna, Andreas Enghart, Frank Raddatz, Hans-Jörg Rheinberger, Katrin Röggla, Szarvas József, Weiner Sennyey Tibor.

⁴ „Kertmagyarország – Weiner Sennyey Tibor előadása.” <https://adrot.hu/kertmagyarország-weiner-sennyey-tibor-eloadasa/> Megtekintve 2023. július 7-én.

gia, amelynek megjelenését az antropocén színházi eseményünkre időzítettük. A kiadványban olyan Észak-Európából származó irodalmi szövegek és kísérő elemzések olvashatók, melyek korunk nagy méretű kríziseit – mint például a föld nyersanyagtartalmának végeessége, az emberi egzisztenciát fenyegető környezetszennyezés, vagy a társadalmi rétegek közötti különbségek ezekből eredő felerősödése – érintik, miközben folyamatosan szem előtt tartják az egyetemes szeretet és a természeti harmónia lehetőségét is.

A kiadvány az antropocén kor világméretű és helyi kihívásainak irodalmi tükröződését mutatja be a finn, a számi, a svéd, a dán, a norvég, az izlandi, a grönlandi, valamint a Feröer szigeteki irodalom korai szövegeitől kezdve egészen a legfrissebb alkotásokig. A szövegek kiválasztásában nagy segítséget nyújtottak maguk a fordítók – Németh Petra, Veress Kata, Veress Dániel, valamint Vassányi Miklós –, akik szövegek tolmácsolásával hiánypótló munkát végeztek.

Mit gondolnak, lesz-e a színháznak létjogosultsága a jövőben is?

■ **F. M. R.:** A színház a bolygó ritmusához és jelenségeihez szorosan kapcsolódó kultuszokból emelkedik ki. A görög Dionüziát, az athéni tragédia-fesztiválokat tavasz elején rendezték ahhoz kapcsolódva, hogy az élet visszatér a természetbe. Dionüszosz, a színház istene tiszteleg a az átalakulás előtt, és állatként is megjelenik a színpadon. Az isten metamorfózisa az állandó átalakulás földhözragadt világát jelöli ki. Ez a halálra is vonatkozik, hiszen Dionüszosz az egyetlen isten, aki meghalhat. Egyetlen művészeti forma sem alkalmasabb a természethez való viszony tárgyalására a színháznál, de ehhez újra kell tanulnunk a dionüszoszi gyökereket. Ha ez sikerül, akkor mindig lesz egy hely, ahol – a jón és rosszon túl – lehet beszélni a társadalom egzisztenciális problémáiról a földtörténet állandó változásának közepette is.

■ **D. J.:** Egy holisztikus színházra ma talán nagyobb szükség van, mint bármikor. Belső válságunk környezeti problémákat eredményez. Egy olyan színházi tér, amelyben az emberek újból szívvel és lélekkel jelen tudnak lenni egymásért (legyen ez emberi, vagy azon túli), bölcs katalizátorokat feltételez. Itt-ott még fel-feltűnik az a bűvópatak hagyomány, tudás és kísérletezés, amely ezt lehetővé teheti. Finoman kell ezt keresni. Leginkább csönddel, majd annak előadói ismerőivel.

■ **F. M. R.:** Őszintén szólva nem tudom, milyenek kell lennie egy szívből jövő színháznak. A színház az ókori tragédiák óta a konfliktusokról és a széthúzásról szól. Az antropocén kor óriási átalakulást igényel, amely valószínűleg a jólét elvesztésével függ össze. Ennek ellenére az embernek összhangban kell élnie a bolygónkkal, más út nem létezik. Ehhez a folyamathoz van szükségünk a színházra, mert a színpadon a belső és külső viszályok, a szakadások nyilvánosan kifejeződhetnek.

Milyen antropocén projekteken dolgoznak jelenleg?

■ **D. J.:** Számos egyetemi előadásra és kisebb közleményre kerül sor a közeljövőben. Bolygónk életszférájának helyzete már centrális téma a bölcsész tudományok oktatásában, kutatómunkálataiban és a művészetek minden ágában. Az áttörés már megtörtént.

■ **F. M. R.:** Az *Antropocén Színháza* jelenlegi projektjei részeként egy hamburgi workshopon veszünk részt a mélytenger témájában: *Kié a tengerfenék?* zenei és költői közreműködéssel. Ősszel Berlinben egy nagy performatív projektet terveznek *A Víz metamorfózisa* címmel. Jelenleg is dolgozunk a város fáinak koncepcióján, miután 2023 júliusában sikeresen bemutattuk Karlsruheban az *Egy magányos fa a betonzsungelben* című kísérleti projektet. Egy bajor alapítvány megbízásából a talajproblémák témáján is dolgozunk.